

4. Aronson B., Zeff R. Advertising on the Internet. Second Edition. New-York: Wiley Computer Publishing, 1999. 436 p.
5. Applegate Edd. Strategic copywriting: how to create effective advertising / Edd Applegate. Rowman & Littlefield Pub Inc., 2004. 253 ps.
6. Emotion in Advertising: Theoretical and Practical Explorations / Stuart J. Agres, Julie A. Edell, Tony M. Dubitsky (authors). Westport, Connecticut; London : Quorum Books, 1990. 383 p.
7. Ogilvi D. Ogilvi on Advertising. NY: Vintage Books, 2005. 468 p.

Мірчева Ю.В.

здобувач вищої освіти

Землянська А.В.

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри суспільно-гуманітарних наук

Таврійський державний агротехнологічний університет

імені Дмитра Моторного

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ЕПІСТОЛЯРІЮ Ю. ШЕВЕЛЬОВА

Анотація. Стаття розкриває філософські пошуки видатного українського вченого та активного учасника культурного життя в еміграції Юрія Шевельова, виражені в його листах до друзів і колег.

Ключові слова: література non-fiction, епістолярій, адресант, сенс життя.

Mircheva Yu., Zemlianska A. Philosophical aspects of Yu. Shevelov's epistolary. The article reveals the philosophical searches of an outstanding Ukrainian scientist and an active participant in the cultural life in emigration, Yurii Shevelov, expressed in his letters to friends and colleagues.

Key words: non-fiction literature, epistolary, sender, meaning of life.

Актуальність дослідження. Останнім часом інтерес до літератури non-fiction значно зростає. Це викликано, насамперед, прагненням розкрити особистість автора, вивчити його зсередини, виявити суть описуваних явищ і подій тощо. Означеній меті сприяють, зокрема, такі

жанри, як щоденник, мемуари, епістолярій та ін. Зокрема, листування в цьому аспекті займає особливу позицію, адже завжди передбачає сферичний погляд на описувані факти та почуття, долучаючи до діалогу автора й адресата ще й інших читачів, сучасників та представників наступних поколінь.

На важливості дослідження епістолярію наголошує, наприклад, О. Лучук [8, с. 151], що студіює листи Ю. Луцького не лише як джерело інформації про самого літературознавця й літературного критика, а й як шлях до розуміння літературного процесу II пол. XX ст. Адже лист є документом «індивідуальності в історії культури», що «репрезентує у сконденсованій формі специфіку розвитку нації в цілому» [цит за: 9, с. 70]. Те саме підкреслював свого часу й С. Єфремов, що був видавцем листів Т. Шевченка, вважаючи епістолярій митця його справжньою автобіографією, хоч і не повною, в уривках, писаною за певних умов і з випадкових мотивів, у різних настроях та з різними цілями, але такою, що охоплює ціле життя та висвітлює його в автентичних рисах [9, с. 80]. На епістолярії як вираженні внутрішнього світу людини, її творчих і духовних орієнтирів наголошуємо й ми у своїх попередніх дослідженнях [1; 10; 13].

Продовжуючи досліджувати листи Ю. Шевельова, ставимо за мету розкрити у цій статті його філософські пошуки.

Виклад основного матеріалу. Варто зауважити, що постать мислителя зринає у вітчизняному культурному та соціальному просторі як реакція на важливі історичні події, пов'язані з відстоюванням українською нацією свого права на існування. Свідченням актуальності його праць в українському сьогоденні є, зокрема, встановлення меморіальної дошки науковцю на одній з центральних вулиць Харкова у 2022 р., проведення влітку 2023 р. низки заходів у Харківському літературному музеї, основою для яких стала концепція «п'ятого Харкова», висловлена в одній з праць саме Ю. Шевельова. Однак, якщо праці мислителя є вже результатом серйозної аналітичної діяльності, то епістолярій може стати в нагоді саме для розуміння того, яким є світогляд цієї видатної особистості, що впливає безпосередньо на його творчі й наукові пошуки.

Безумовним авторитетом для науковця був відомий український філософ, який, по суті, заклав основи української духовності,

визначивши ті архетипні риси, які характеризують український менталітет, – кордоцентризм (життя за велінням серця, принцип сродної праці, вчування в рідну землю тощо). Навіть одна із його доповідей на наукових симпозиумах була присвячена саме Г. Сковороді. Як зауважують очевидці, під час виступу він постійно повторював відому сентенцію філософа «Світ ловив мене, та не спіймав», якої як свого життєвого принципу дотримувався навіть у ті часи, коли радянська та німецька влада намагалися повернути його на свій бік [11]. Науковець постійно «тікав» від них, прагнучи зберегти в собі Людину. І порятунок у цьому йому давали мова й література.

Він також визначає і свій статус в соціумі як ученого та свою місію, зауважуючи, що вчений-інтелектуал – не той, хто все знає, адже таких людей насправді не існує. Це радше той, кому чітко відомо, чого він не знає, а ще – де шукати потрібну інформацію (підкреслення наше. – Ю.М., А.З.). Він той, хто вміє також поважати результати чужої інтелектуальної праці та «перевіряти цитати» [3, с. 54] (лист до О. Забужко від 14.03.1993 р.). Це один із перших прикладів чесності із самим собою та з іншими, дотримання норм етики. Усе життя, за словами Ю. Шевельова, – це життя «правдою», без брехні (О. Забужко пояснює в коментарях до вищезгаданого листа науковця, що така позиція має витоки в гаслі «Жити не по лжи» російського дисидента О. Солженіцина, який за опір владі був зісланий до Сибіру в поселення для політичних в'язнів), називати речі своїми іменами. Але при цьому Ю. Шевельов сумнівається, чи варта ця боротьба за правду, принаймні у творчості: «*Чи не вища культура of wise reticence?* (з англійської перекладається як «мудрої стриманості». – Ю.М., А.З.)». Таку стриманість адресант спостерігає протягом багатьох років у періодичних виданнях, у рішеннях різних літературних комітетів, у видавництвах та журі конкурсів з мистецтва слова.

Відтак, і в житті Ю. Шевельов найпершими ворогами вважав не сторонніх нападників, а людей «дрібних», нищих душею, не противників за ідеологією, а «нігмеїв», ворожих до всього високого й видатного, про що він свого часу писав у листі В. Барці. М. Жулинський при цьому пояснює позицію адресанта: «В Україні він шукав великих – щоб не згинатися. Бо йому важко було згинатися – був високим. Шукав великих, але більше було малих. Вони дивилися собі під ноги й не поспішали підводити голови – надто багато було витворено міфічних героїв – і

політиків, і літераторів, і художників...» [2, с. 30]. Літературознавець підкреслює, що Ю. Шевельов спрямовував свої духовні пошуки на віднайдення тієї духовної атмосфери, яку не міг отримати за кордоном, тож «своїм гострим, іронічним, а то й саркастичним інтелектуальним скальпелем «оперував» її, сподіваючись на її оздоровлення» [2, с. 30]. За його переконанням, провінція визначається не географічно, а за психологією людини, її внутрішнім світом, духовністю.

Як зауважує С. Снісаренко Ю. Шевельов важливу місію відводив саме літературі як унікальній культурній сфері, що могла дати свіжий погляд на життя, новий зміст уже відомим «заялженим» офіційним фразам, віднайти реальну дійсність та її факти, тобто знайти за всім повсякденним та незначущим, стандартними фразами та офіційною термінологією єдину цінність – Людину [12, с. 47]. Тож обов'язок літератури, за науковцем, – достукатися до людської душі й тіла. Дослідниця приділяє увагу філософській антропології Ю. Шевельова, підкреслюючи, що йдеться про сприйняття людей як певну ієрархію. Тому, наприклад, в коментарях до одного з листів Ю. Шевельова О. Забужко згадує, як він настійливо радив їй відвідати в Нью-Йорку, куди вона приїхала на кілька днів, Колекцію Фріка.

Літературознавиця зізнається, що до того, як і більшість туристів-«варварів», ходила на виставки лише дивитися окремі, загальновідомі, експонати, а цього разу відчула атмосферу «європейського» музею, де, як було зазначено в путівнику, було вміщено невелику кількість речей, але «першорядних». У цьому музеї все було витримано в стилі, навіть клумби в садочку. Тож натхненна і вражена дослідниця озвучує свій висновок: *«Тільки «першорядне» має потенціал структурувати реальність, створювати довкруг себе відповідно організований духовний простір, задаючи, самою своєю присутністю, точку відліку на шкалі вартостей – а звідти походить і «почуття ієрархії», на брак якого в українців так нарікав Є. Маланюк...»* [3, с. 86] (лист до Ю. Шевельова від 16.12.1995 р.). Ця ієрархізованість передбачала дотримання певного стилю – в поведінці, у способі існування, в культурі, в аксіології. Варто лише підмінити першорядне чимось другорядним чи навіть третього плану (як це зробив, наприклад, сталінізм), як весь вибудований світ буде зруйновано, а майбутнім поколінням буде важко це відновити.

Саме про таку втрату, за словами О. Забужко, говорить постійно Ю. Шевельов, зокрема у своїй праці «Здобутки і втрати української літератури», але українці не дослухаються до порад інтелектуала й досі.

Науковцю імponував заклик М. Хвильового орієнтуватися на «психологічну Європу», її кращі досягнення у свободі творчості. Переваги західного світу Ю. Шевельов убачав у орієнтації на людину, в її красі та потворності, позитивних і негативних якостях, а найголовніше – у тому, що вільне творче мислення не обмежувалось правилами, заборонами й не коригувалось жодними програмами, насамперед політичними. Те, що в радянській критиці називали «буржуазним мистецтвом», насправді видавалось найвищим злетом творчого генія.

Тож на першому місці в аксіології Ю. Шевельова стояла людина «справжня», зі своїми принципами, уявленнями про справедливість і гуманізм. Не випадково у листах зустрічаємо багато сентенцій такого змісту. Так, він пише О. Забужко в одному з листів, що захоплюється нею, її активністю в листуванні, і називає її «справжньою людиною» тому, що вона дорожить їхнім епістолярним спілкуванням. *«Бо коли хто відписує лист на лист, – пояснює він свою позицію, – то це він (чи вона) чемний і дисциплінований, але коли хто пише два листи на один, то він/вона – справжня людина, а це буває рідко. Тож і проголошую Вас неповторною і справжньою»* [3, с. 252] (лист від 22.04.1999 р.). Адресант зауважує неодноразово, що справжніх людей залишилося обмаль, а це викликає й проблеми спілкування – йому важко знайти гідного співрозмовника: *«...хитрий нині пішов народ. Про Шевченка рядочок чи два, і польське не дозволяю. І часу не треба, берімо речі як вічні й непорушні»* [3, с. 143] (лист від 6.01.1996 р.). Таких «другорядних» людей важко переконати в чомусь, вони не мають часу на діалог та обмін думками, їх картина світу вже оформилася назавжди непорушно.

С. Снісаренко робить висновок, що для філософської антропології Ю. Шевельова першорядною структурою є цілісний, в усьому досконалий образ людини. Така особистість є моральною, може вивисуватися над своїми природними потребами й потягами, вільно обирати. Її природі властиво розмежовувати поняття свідомості, розуму, свободи. Вона є понад біографією і виступає творцем культури [12, с. 49].

Окремо виділяються в епістолярній спадщині науковця роздуми щодо справжнього життя та його сенсу. Так, наприклад, в одному з листів

до Г. Костюка він намагається підбадьорити свого друга, коли в того почалися проблеми із переїздом до Америки. На жаління в листі, що життя зламане, він заперечує, що зламати життя можна лише смертю, а в усіх інших випадках *«воно тільки гнеться й стелиться по землі. Але кожного разу воно може знов почати рости вгору під прямим кутом від стебла, що, здається, навіки вже плазуватиме по горизонталі»* [7, с. 228–229]. Та навіть у такому випадку *«порожнє небо»*, порожню душу можна заповнити (*«заселити»*) чимось новим, не менш цінним. Головне в цьому процесі – рухатись, не зупинятись у розпачі.

Ключове тут, за автором листа, – інерція. Так, наприклад, про дещо депресивний стан більшості емігрантів, його знайомих і себе самого, він зауважує: *«Це кара. Еміграція востократ страшніша кара, ніж Таймир – і «тоска безисходная». Та от людина сформована так, щоб «змагатися» – і крутиться, крутиться, поки й не здохне»* [6, с. 89] (лист до Ю. Лавріненка); *«...спробувати ділом – це уроїлося мені як моральний обов'язок. Це – основна проблема ідейного емігранта. Щодо світу, то його легко не вкусиш – і вже в цьому серйозність особистого наставлення і об'єктивної ситуації (підкреслення автора. – Ю.М., А.З.)»* [5, с. 99] (лист до Ю. Лавріненка від 20.03.1948 р.).

Сам по собі Ю. Шевельов зізнавався, що відчуває перенасичення життям, поступово втрачає до нього інтерес, тож періодично замислюється, чи варто людині так триматись за життя, прагнучи дочекатися глибокої старості. Найбільше його непокоїв той факт, що він змінюється, – те, чого колись прагнув, видається таким мізерним і смішним, але тепер навіть від великого не отримує задоволення (*«...1942 року я мріяв про лущиння від картоплі, а сьогодні не можу на шоколяду подивитися»* [4, с. 40], лист до О. Ізарського від 22.02.1952 р.).

Розмірковуючи над цією проблемою, Ю. Шевельов знаходить вихід із кризового стану в плідній творчості, підтриманні професійних інтересів. Але його турбує пошук шляхів порятунку для інших, слабших натурою, людей. Він припускає, що часто такі індивіди шукають собі розради в яскравих особистостях, лідерах, які їм вказують, чого треба прагнути і в чому цінність. Та, на думку мислителя, ці альтернативні цінності зазвичай вимагають певної жертви, насамперед знищення свого Я. *«...виходить, людина – така тварина, яку треба запрягти в ярмо*

соцмагання чи страху чи чорт його знає чого, – запитує він О. Ізарського в листі, – то чи це теж не означає кінця і що все було помилка» [4, с. 42] (лист до О. Ізарського від 22.03.1951 р.). У авторській системі координат людська особистість, як уже зазначалось, є найвищою цінністю, тож будь-які поступки чи спроби переробити себе вважаються ознакою слабкості та остаточного занепаду.

Людина, яка одного разу вже зрадила, завжди буде під підозрою і викликатиме відповідне ставлення. Про це науковець говорить у листі до Ю. Лавріненка стосовно їхнього спільного знайомого: «...в Ваш лист Ви не вірите самі. Не можна бути приятим до кого-небудь і думати, що він продасться. Відколи я дістав таке переконання про Є.М., я не вірю більш йому внутрішньо, зовнішнє, що лишається, – фальш (літературознавці припускають, що йдеться про Є. Маланюка, відповідно до його характеристик, поданих у листі Ю. Шевельова до цього адресата від 20.06.1947 р. – Ю.М., А.З.)» [5, с. 105].

Висновки. Отже, філософський зміст творчості й епістолярію Ю. Шевельова становлять роздуми над сутністю Людини, її призначення, її можливостей, вірності своєму Я, власним переконанням і принципам за будь-яких умов, навіть у тоталітарному суспільстві. Він глибоко осмислює роль особистості як рушія розвитку культури, центру збереження духовних цінностей. Таким чином, постає сферичний образ ідеальної людини своєї доби, який намагався відшукати автор.

Література

1. Володимир Родіонов: хроніка життя і творчості / [упор., передмова й примітки Т.М. Шарової, А.В. Землянської]. Харків : Федорко, 2015. 358 с.
2. Жулинський М. Українська духовна атмосфера за інтелектуальним барометром Юрія Шевельова. *Слово і час*. 2008. № 12 С. 28–32.
3. Забужко О., Шевельов Ю. Вибране листування на тлі доби: 1992–2002. З доданими творами, коментарями, причинками до біографії та іншими документами. 2-ге вид., перероб. і доп. К. : КОМОРА, 2013. 504 с.
4. Листи Юрія Шевельова до Олекси Ізарського / автор і упоряд. М. Степаненко. Полтава : ПП Шевченко Р.В., 2014. 388 с.

5. Листування Юрія Лавріненка з Юрієм Шерехом у 1945–1949 роках / вступ. сл. й комент. Т. Шестопалової. *Слово і час*. 2012. № 10. С. 96–110.
6. Листування Юрія Лавріненка з Юрієм Шерехом у 1945–1949 роках / вступ. сл. й комент. Т. Шестопалової. *Слово і час*. 2012. №11. С. 82–94.
7. Листування Юрія Шевельова і Григорія Костюка (1950–1988) / Упор. Н. Баштової. *Спадщина. Літературне джерелознавство. Текстологія*. К. : ВД «Стилос», 2010. Т. 5. С. 365–501.
8. Лучук О. Постаць Юрія Луцького крізь призму його епістолярію. *Вісник Львівського університету*. Серія філологічна. 2008. С. 151–162.
9. Ляхова Ж. Історія української епістології: Дослідження та видання епістолярної спадщини. *Слово і час*. 2006. № 6. С. 70–81.
10. Мірчева Ю. В. Імагологічні аспекти листування Ю. Шевельова. *Українська література в загальноєвропейському контексті: зб. наук. праць*. 2019. Вип. 3. С. 169–173.
11. Ніна Макарова: Як Юрій Шевельов з Нью-Йорка знайшов свого друга в Дружківці – 2. URL : <https://maidan.org.ua/2013/09/nina-makarova-yak-yurij-shevelov-z-nyu-jorka-znajshov-svoho-druha-v-druzhkivtsi-2>.
12. Снісаренко С. О. Філософська антропологія Юрія Шевельова. *Постаць Юрія Шевельова в історії української науки та культури: зб. наук. праць за матеріалами конференції студентства й наукової молоді*. Харків, 2017. С. 46–50.
13. Чупілко Ю. В. Науково-критична рецепція вибраного листування О. Забужко та Ю. Шевельова. *Українська література в загальноєвропейському контексті: зб. наук. праць*. 2019. Вип. 2. С. 280–283.